

ՋՈՒԹԱԿԱՀԱՐ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ 1907 ԹՎԱԿԱՆԻ ԹԻՖԼԻՍՅԱՆ ՀՅՈՒՐԱԽԱԴԵՐԸ

ԴԱՎԻԹ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

«Ես մեծ հաճույք ունեմ լսելու Լեոպոլդ Առերի շար հայտնի ուսանող Հովհաննես Ռոմանովիչ Նալբանդյանին, որը ջութակահարի մեծ տաղանդ ունի»¹:

ՊԱՐԼՈ ՍԱՐԱՍԱՏԵ

2016 թվականի սեպտեմբերի 15-ին լրանում է Սիմֆերոպոլում ծնված, Պետերբուրգում ապրած և իր մանկավարժական ու կատարողական արգասաբեր գործունեությունը ծավալած, աշխարհի տարբեր երկրներում համերգներով հանդես եկած ու իր արվեստով միշտ հարազատ ժողովրդին ծառայած հայ ջութակահար և մանկավարժ, ՌՍՖՍՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ Հովհաննես Նալբանդյանի (1871-1942) ծննդյան 135-ամյակը:

Պրոֆեսոր Հ.Նալբանդյանի «ստեղծագործական կյանքի կարևոր բաղադրիչն էր կատարողական գործունեությունը: Ժամանակակից ջութակահարներից քչերը կարող էին Նալբանդյանին հավասարվել համերգային ինտենսիվ

¹ Սարասատեի կարծիքը Հ.Նալբանդյանի մասին (ինքն.), 1թ., 1թ. թարգմ., ԳԱԹ, Հովհաննես Նալբանդյանի ֆոնդ, N 350: 23-ամյա ջութակահարի մասին իր այս կարծիքը Սարասատեն հայտնել է դեռևս 1894-ին՝ նրա նվագը լսելուց հետո: Տեղեկանալով, որ Նալբանդյանը պիտի վերադառնա Պետերբուրգ, Սարասատեն նրան խորհուրդ է տալիս մնալ արտասահմանում և համերգներով հանդես գալ. իհարկե, սկզբնական շրջանում դա դժվար կլինի, սակայն հետո ամեն ինչ լավ կլինի (տե՛ս **Ասատրյան Ա.**, Պետերբուրգի կոնսերվատորիայի հայ սանը և պրոֆեսորը. Հովհաննես Նալբանդյան, **Աղասյան Ա.**, **Ասատրյան Ա.**, Հայ-ռուսական գեղարվեստական առնչությունների պատմությունից. Սանկտ Պետերբուրգ (XIX դար-XX դարի սկիզբ), Երևան, 2015, էջ 129-130): «Սարասատեի այս խոսքերը հետագայում ես շատ անգամ եմ հիշել իմ կյանքում,- հետագայում կգրի Նալբանդյանը,- և շատ ափսոսում էի, որ չհետևեցի նրա խորհրդին» (տե՛ս Նալբանդյանի հուշերը Պ.Սարասատեի մասին, ինքն., սևագիր, 3 տետր, կից՝ մեքենագիր օրինակը, 1941, ա), 40 թ., ԳԱԹ, Հովհաննես Նալբանդյանի ֆոնդ, N2):

գործունեության ասպարեզում: Ժամանակակիցների վկայությամբ նա այն վիրտուոզներից էր, ում ազգանվանն ամեն շաբաթ կարելի էր հանդիպել համերգային հայտագրերի վրա: Երաժշտասերները նրան շատ լավ ճանաչում էին ինչպես Պետերբուրգում, այնպես էլ Կիևում, Վիլնոյում, Ռիգայում, Բեռլինում, Թիֆլիսում, Բաքվում, Երևանում և այլուր»²:

Հոգվածը նվիրված է համաշխարհային բեմահարթակ բարձրացած հայ առաջին խոշոր ջութակահարի՝ 1907 թվականի գարնանը տեղի ունեցած թիֆլիսյան հյուրախաղերին: Ի դեպ, Թիֆլիս իր անդրանիկ համերգային շրջագայությունը Նալբանդյանը կատարել էր 1893թ. ամռանը հոր պնդմամբ³:

1907թ. մարտի 13-ին Թիֆլիսի երաժշտական ուսումնարանի դահլիճում տեղի է ունենում հայտնի մենակատար-ջութակահար Հովհաննես Նալբանդյանի համերգը՝ դաշնակահար Վ.Վ. Պոկրովսկու մասնակցությամբ: Համերգի ծրագրում ընդգրկվել էին Տարտինիի Սոլ մինոր Սոնատը, Վիյոտանի լյա մինոր Կոնցերտը, Վիտոլի «Մեղեդին», Սեն Լյուբենի «Լյուչիա» ֆանտազիան, ռոմանս, Նալբանդյանի «Mélancolic»-ը և «Oriental»-ը⁴:

Համերգին ընդառաջ՝ «Մշակը» տպագրում է «Ջութակահար Յ. Նալբանդեան» հոդվածը, որտեղ նշվում է. «Թիֆլիս է եկել ջութակահար Յ. Նալբանդեան: «Մշակի» մէջ զանազան ժամանակներում տպված տեղեկություններից մեր ընթերցողները գաղափար ունեն տաղանդաւոր ջութակահարի մասին: Պետերբուրգի մեր թղթակիցները յաճախ առիթներ են ունեցել խօսելու Յ. Նալբանդեանի նագածութեան մասին:

Թիֆլիսցիներին յայտնի է Նալբանդեան իր գործունեութեան սկզբնական շրջանում, երբ ութ տարի սրանից առաջ նա հիւր էր եկել մեր քաղաքը:

Այժմ նա հասուն և կատարելագործված երաժիշտ է մեծ երոպական ռեպերտուարով և սեփական ստեղծագործություններով:

Առաջիկա երեքշաբթի օր Յ. Նալբանդեան տալիս է կոնցերտ Երաժշտական Ընկերութեան դահլիճում: Անշուշտ մեր հասարակութիւնը կը շտապէ ներկայ լինել կոնցերտին»⁵:

Համերգը գեղարվեստական մեծ հաճույք է պատճառում ներկաներին: «Г. Налбандьян – это вполне законченный артист, обладающий очень боль-

² Ասատրյան Ա., Պետերբուրգի կոնսերվատորիայի հայ սանը և պրոֆեսորը. Հովհաննես Նալբանդյան, էջ 201-202:

³ Նույն տեղում, էջ 118-122:

⁴ «Закавказье», Тифлис, 1907, 16 марта.

⁵ Ջութակահար Յ. Նալբանդեան, «Մշակ», 11 մարտի, 1907:

шими достоинствами. У него солидная, фундаментальная техника; не скажу, чтобы эта техника поражала особой легкостью, но артист очень хорошо и эффектно справился с технически-трудными и сложными пассажами в 5-м Вьетановском концерте, в известной фантазии “Лючия” и в других технических пьесах. Сильная сторона дарования г. Налбандьяна однако не в технике, а в его полном, сочном, могучем тоне, в его богатом, артистическом темпераменте, в искренности передачи. Артист играет с большим огнем и увлекает слушателей»⁶.

Համերգի ժամանակ ջութակահարը ներկայանում է նաև որպես կոմպոզիտոր և կատարում իր գործերից: «Г. Налбандьян выступил и в качестве композитора, его Romanse и Mélancolic – очень трудны для скрипки, красиво звучат, но едва ли представляют особый вклад в скрипичную литературу; зато Orinetal – фантазия на восточные темы – очень оригинальная, колоритная вещь, написанная с отличным пониманием особенностей инструмента. Все свои произведения г. Налбандьян играет прямо великолепно. Артист очень любезно удовлетворял безконечным требованиям бисов нашей крайне несдержанной на этот счет публики»⁷.

Բնականաբար, համերգին անդրադառնում է նաև «Մշակը». «Պ. Նալբանդյան այն հազվագիտ երաժիշտներից մէկն է, որ միացնում է բուռն տէմպերամենտը նուրբ երաժշտականության, մշակած տեխնիկայի և կատարելու գեղեցիկ ձևի հետ. այդ պատճառով էլ նա մի դուրեկան բացառություն է կազմում այնպիսի աշխարհահռչակ ջութակահարների մէջ, ինչպէս, օրինակ, Սառասատէ, որ գուրգուրում է մարդու լսողութիւնը ձայների ադամանդեայ շատրւանով, ոչինչ չստելով սակայն սրտին, կամ Կուբելիկ՝ իր ֆիլիզորան տեխնիկայով: Եւ թէպէտ սրանք իրենց նուագածութեան այս կամ այն կողմով (գլխաւորապէս տեխնիկայով) գերազանցում են պ. Նալբանդեանին, սակայն վերջինն անելի մեծ տպաւորութիւն է թողնում վերոյիշեալ բոլոր տարրերի ներդաշնակ ամբողջութեամբ»⁸:

«Մշակը» նկատեց նաև, որ «ամսի 13-ին նագած պիեսներից պ. Նալբանդեանին առանձնապէս աջողեցին Վիտտանի a-moll կօնցերտը, մանաւանդ երրորդ մասը, Սէն-Լիբէնի “Լիւչիա” ֆանտազիան, իր հեղինակութիւն-

⁶ Концерт Налбандьяна // «Тифлисский листок», Тифлис, 1907, 15 марта.

⁷ Նույն տեղում:

⁸ Ն. Յ. Նալբանդեանի կօնցերտը, «Մշակ», 16 մարտի, 1907:

ներից՝ “Oriental”-ը, որի նիւթը, եթե չենք սխալւում՝ վերցած է Խրիմի ժողովրդական պարերգներից: Շատ աջող էին այն բազմաթիւ՝ գլխատրապէս իր սեփական երկերը, որ նազեց երաժիշտը, զիջելով հանդիսականների բռնուն և վերջում օվազիանների փոխառող ծափահարութիւններին»⁹:

Առաջին համերգից հետո Նալբանդյանն ուղևորվում է Ալեքսանդրապոլ, որտեղ համերգը նշանակված էր մարտի 15-ին: Սակայն Ալեքսանդրապոլում այնքան մեծ էր տաղանդավոր ջութակահարին ունկնդրել ցանկացողների թիվը, որ նա երկու օրվա ընթացքում տալիս է երեք համերգ: Առաջինը՝ առաջին օրվա ցերեկը, ուսանողների համար, երկրորդը՝ երեկոյան, հասարակության համար: Հաջորդ օրը՝ մարտի 16-ին, այն անձինք, ովքեր չէին կարողացել ներկա գտնվել համերգին, հիմնականում արհեստավորներ և վաճառականներ, խնդրում են ուրբաթ օրը ցերեկն իրենց համար համերգ նվագել: «Երեք կօնցերտներն էլ եղել են բազմամարդ: Հասարակութիւնը ջերմագին ողջունել է ջութակահարին, իսկ մի օրիորդ մատուցել է ոտանաւոր: Նոյն օրը երեկոյեան Նալբանդեան ճանապարհվել է դէպի Թիֆլիս»¹⁰:

1907թ. մարտի 18-ին Թիֆլիսի երաժշտական ընկերության (դպրոցի) դահլիճում տեղի է ունենում Նալբանդյանի և Պոկրովսկու երկրորդ համերգը, որն ավելի մեծ հաջողություն ունեցավ, քան առաջինը¹¹: «Պարոնի երաժշտական կարողութեան և քնաւորութեան մասին այլևս ասելիք չունենք. երկրորդ կօնցերտը եկաւ աւելի ևս հաստատելու մեր անցեալ անգամ յայտնած կարծիքը»¹²:

Հասարակությունը «մեծ բաականութիւն ստացաւ այդ օրվայ կօնցերտից: Բոլորն ծափահարութիւնների հետ միասին նա մատուցեց մի շքեղ ծաղկից քնար, որի վրա կապած ժապավենը յայտնում էր, թէ քնարը տրվում է յարգողներից՝ մարտի 18-ի յիշատակին»¹³:

Համերգի ընթացքում Շադրի N 8 կօնցերտով, «որ լի է տեխնիքական դժարութիւններով, ջութակահարը հմայեց լսողներին: “Bis”-երին վերջ չը կար. հանդիսականներն ընդունում էին պ. Նալբանդեանին էնտուզիազմով»¹⁴: Նալ-

⁹ Նոյն տեղում:

¹⁰ Սիրոդ, Թատրոն եւ երաժշտութիւն, «Մշակ», 20 մարտի, 1907:

¹¹ «Заквказье», Тифлис, 1907, 21 марта.

¹² Յ.Նալբանդեանի II կօնցերտը, «Ժամանակ», 20 մարտի, 1907:

¹³ Սիրոդ, Թատրոն եւ երաժշտութիւն, «Մշակ», 20 մարտի, 1907:

¹⁴ Յ.Նալբանդեանի II կօնցերտը, «Ժամանակ», 20 մարտի, 1907:

բանդյանը Պոկրովսկու նվագակցությամբ կատարում է Անդրե Ֆոլկմարի Սոնատի երկրորդ մասը¹⁵:

«Зал музыкального общества был почти полон и публика восторженно “принимала” исполнителей. А экспансивная молодежь буквально засыпала цветами и скрипача и пианиста. Капитальными номерами г. Налбандьяна были соната Фолькмара Андрэ для скрипки и фортепиано и 8-ой концерт Шпора, считающийся классическим в скрипичной литературе. Широкий, мощный тон г. Налбандьяна с большой выразительностью передал красоту этого концерта»¹⁶.

«Ժամանակն» իր «Յ.Նալբանդեանի II կօնցերտը» հոդվածում նշում է. «Ուրբաթ օրը պ. Նալբանդեան տալիս է Հալպարարի թատրոնում մի ժողովրդական կօնցերտ էժան գներով և մատչելի ծրագրով: Չենք կասկածում, որ հալպարգիք իրենց ներկայութեամբ ըստ արժանւոյն կը գնահատեն համակրելի երաժշտին և նրա գեղեցիկ նւագը»¹⁷: Մարտի 23-ին Թիֆլիսի Հալպարարի թատրոնում տեղի ունեցած համերգի ծրագրում, որին մասնակցում էր Վ.Վ. Պոկրովսկին, Նալբանդյանը կատարում է Գրիգի, Սարասատեի, Շոպենի, Ներսիսյանի, Վենյամինով, Կյուիի և իր ստեղծագործությունները¹⁸:

Ապրիլի 3-ին և 8-ին Հովհաննես Նալբանդյանի համերգն է Թիֆլիսի Զուգալովի անվան ժողովրդական տանը: Ծրագրում՝ Չայկովսկի, Վենյամինով, Կյուի, Հ.Նալբանդյան: Դաշնամուրի նվագամասը կատարում է Վ.Վ. Պոկրովսկին¹⁹:

Իր «ողջ կյանքն ապրելով Ռուսաստանում և համարվելով Ռուսաստանի լավագույն ջութակահարներից մեկը, նա հավատարիմ էր իր հայկական արմատներին: Զուգակահարը բազմիցս մասնակցել է բարեգործական համերգներին»²⁰: Պետերբուրգում տեղի ունեցած իր անդրանիկ ինքնուրույն համերգին՝ 1897 թվականի հունվարի 31-ին, «Անվերջ bis-երից յետոյ, պ. Նալբանդեանը նուագեց «Կոունկ»-ը, որը ընդունուեց մեծ ոգևորութեամբ: Չենք կարող

¹⁵ Նույն տեղում :

¹⁶ Второй концерт гг. Налбандьяна и Покровского // «Тифлисский листок», Тифлис, 1907, 20 марта.

¹⁷ Յ.Նալբանդեանի II կօնցերտը, «Ժամանակ», 20 մարտի, 1907:

¹⁸ **Մագմանյան Ռ.**, Հայ երաժշտական կյանքի տարեգրություն. 1901-1910, Երևան, 2006, էջ 125:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 126:

²⁰ **Ասատրյան Ա.**, Պետերբուրգի կոնսերվատորիայի հայ սանը և պրոֆեսորը. Հովհաննես Նալբանդյան, էջ 204:

չարձանագրել այն փաստը, որ պ. Նալբանդեանը ծրի բաժանեց մօտ 50 տոմսակ հայ ուսանողներին, հասուցանելով այդպիսով նրանց մեծ բավականություն»²¹: Օրեր անց՝ փետրվարի 28-ին, գերմանական եկեղեցում կարիքավոր հայերի օգտին կազմակերպված հոգևոր համերգի ժամանակ Նալբանդյանը, հայ ժողովրդի դժբախտ վիճակի մասին մտքերով տարված, Ալեսանդրո Ստրադելլայի «Արիան» մենակատար ջութակի համար նվագում է այնպես, ասես «... скрипач буквально прорыдал арию Страделлы»²².

Այս տեսակետից բացառություն չէր թիֆլիսյան համերգային շրջագայությունը:

Հօգուտ հայ սովյալների էր Հ.Նալբանդյանի համերգը Թիֆլիսի արտիստական ընկերության դահլիճում ապրիլի 2-ին, որին մասնակցում է դաշնակահար Վ.Վ.Պոկրովսկին: Ծրագրում՝ Բերթոլեն՝ Ջութակի և դաշնամուրի N 5 սոնատը, Լիստ՝ Էտյուդ, Ռախմանինով՝ Սերենադ, Սկրյաբին՝ Էտյուդ, Գլազունով՝ կոնցերտ ջութակի համար, Չայկովսկի՝ Մեղեդի, Ռուբինշտեյն՝ Նոկտյուրն, Մոշկովսկի՝ «Իսպանական կապրիչիո», Շոպեն՝ Նոկտյուրն, Բրամս՝ «Հունգարական պարեր»²³:

Հ.Նալբանդյանի թիֆլիսյան հյուրախաղերի արձագանքը հասավ նաև Պետերբուրգ. «Санкт-Петербургские ведомости» թերթի՝ 1907թ. մայիսի 4-ի համարում տպագրված հոդվածից մեջբերումով էլ ավարտում ենք մեր հոդվածը. «Недавно возвратился с юга России проф. Налбандьян. В течение 1,5 месяца он дал 11 концертов на Кавказе. Армянские и русские газеты единодушно восхваляют его артистическую игру. В Тифлисе, где по желанию публики он дал 5 концертов, ему была удостоена такая овация, которая приходится на долю артистов в очень редких случаях. Молодежь осыпала его цветами и артисту неоднократно приходилось повторять сыгранные им вещи. Между прочим, он играл скрипичный концерт А. Глазунова, исполнявшийся первый раз на Кавказе.

В Эривани, Александрополе, Баку, где играл проф. Налбандьян, везде о его игре высказываются с восторгом, находя у артиста богатый темперамент и изящную технику»²⁴.

²¹ Ռ.Յ., «Արձագանք», N 16, 9 փետրվարի, 1897:

²² Коптяев А. «Русь», N 43, 2 марта, 1897.

²³ Մազմանյան Ռ., Հայ երաժշտական կյանքի տարեգրություն. 1901-1910, էջ 126:

²⁴ Концертное турне проф. Налбандьяна // Санкт-Петербургские ведомости, Санкт-Петербург, 1907, 4 мая.

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածը նվիրված է հայ ջութակահար և մանկավարժ Հովհաննես Նալբանդյանի (1871-1942) թիֆլիսյան հյուրախաղերին, որոնք տեղի ունեցան 1907թ. գարնանը: Հեղինակն իր հետազոտության մեջ հիմնվում է Ե.Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարանում, Հովհաննես Նալբանդյանի ֆոնդում գտնվող արխիվային նյութերի, ինչպես նաև մամուլի («Մշակ», «Ժամանակ», «Արձագանք», «Закавказье», «Тифлисский листок», «Русь», «С.-Петербургские ведомости») արձագանքների վրա:

Բանալի բաներ – Հովհաննես Նալբանդյան, ջութակահար, Թիֆլիս, համերգ, «Մշակ», «Ժամանակ», «Закавказье», «Тифлисский листок»:

ТИФЛИССКИЕ ГАСТРОЛИ ИОАННЕСА НАЛБАНДЯНА 1907 ГОДА

ДАВИД МЕЛКОНЯН

Статья посвящена тифлисским гастролям армянского скрипача и педагога Иоаннеса Налбандяна (1871-1942), которые состоялись весной 1907 года. Автор в своем исследовании опирается на архивные материалы фонда Иоаннеса Налбандяна ереванского Музея литературы и искусства имени Е. Чаренца, а также на отклики прессы («Мшак», «Жаманак», «Ардзаганк», «Закавказье», «Тифлисский листок», «Русь», «С.-Петербургские ведомости»).

Ключевые слова – Иоаннес Налбандян, скрипач, Тифлис, концерт, «Мшак», «Жаманак», «Закавказье», «Тифлисский листок».

THE VIOLINIST, OVHANNES NALBANDYAN'S TOUR OF GEORGIA (1907)

DAVID MELKONYAN

This article is about violinist, Ovannes Nalbandyan's (1871-1942) tour of Georgia in the spring of 1907. It is based on the archival material of the dossier on "Ovannes Nalbandyan" found in the music section of the Charents Museum of Literature and Arts, as well as on the reviews published in «Mshak», «Djamanak», «Artsakank», «Zakavkaze», «Tiflisky listok», «Rus», and «Sankt-Peterburgskie Vedomosti».

Key words – Ovannes Nalbandyan, violinist, Tiflis, concert, «Mshak», «Djamanak».